

Şâbân-ı Velî Türbesi üzerindeki kitâbe

mürşidi Şücâ' Efendi tarafından yeniden inşa edilmiştir. Cami aynı zamanda tekkenin tevhidhânesi olarak kullanılmıştır. Halvetîlik 1925 yılında tarikatların kapatılmasına kadar faaliyetini sürdürmüş, tekkede Şâbân-ı Velî'den sonra on yedi şeyh görev almıştır. Çok sayıda onarım geçiren ve 1872'de yeniden inşa edilen tekkenin anılan tarihte şeyhi Hâfız Mehmed Said Efendi ve âyin günü cuma gecesi idi. 1114 (1702-1703) yılında caminin bitişiğindeki derviş odaları, matbah, pencere ve halvetler tamir edilmiştir. 1162'de (1749) tekrar onarım gören külliye avlu kapısı üzerindeki kitâbelere göre 1189 (1775) yılında Mehmed Paşa ve 1845'te Sultan Abdülmecid'in emriyle Kastamonu Kaymakamı Sâlih Ağa yeniden tamir ettirmiştir. Külliye son olarak 1950'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarılmış, caminin minaresi de bu dönemde yenilenmiştir. Evkaf sicilinin 26. sayfasında kayıtlı vakfiye ile 990 (1582) yılında bazı yerlerin gelirlerinin buraya tahsis edildiğini Mehmed Behçet kaydetmektedir (s. 152).

Şâbân-ı Velî Türbesi külliyesinin avlusunda caminin doğusunda yer alıp 9,50 x 9,50 m. boyutlarında kare planlı, kubbe örtülü, kesme taş cepheli ve özenli işçiliğe sahip bir yapıdır. Doğu ve batı cephelerinde birer kapısı, batı duvarında bir, güney duvarında iki penceresi bulunmaktadır. Türbe içerisinde on altı sanduka vardır. Bunlardan ortada yer alan ve pirinç korkuluklarla çevrelenmiş olanı 976'da (1569) vefat eden Şeyh Şâbân-ı Velî'ye aittir. Caminin ilk bânisi Şeyh Seyyid Sünnetî Efendi kible önündeki hazirede medfundur. Türbenin inşası, kapı üzerinde yer alan kitâbeye göre Küre Kadısı Akkaş Hibetullah Efendi tarafından 1020'de (1611) bitirilmiştir. Türbenin doğu cephesindeki kapının üs-

tünde yer alan kitâbeye göre 1028 (1619) yılında Kastamonu valilerinden Kurşuncuzâde Mustafa Paşa tarafından açtırılmıştır. I. Ahmed'in sadrazamı Halil Paşa'nın türbenin kubbesinin kurşunlarını tamamlattığı, Kastamonu Kadısı Emin Efendi'nin alemini yaptırdığı bilinmektedir. Dergâhın beşinci postnişini Ömer Fuâdî Efendi, türbenin inşasını ve bu dönemde yapılan tamiratını anlatan *Türbenâme* adında bir eser kaleme almıştır. 1190'da (1776) türbenin doğusundaki yolun izinsiz inşa edilen bir evle daralması ve bu evin pis sularının türbeye zarar vermesi üzerine türbenin çevresinin düzenlenmesi için evin yıkılarak yolun genişletilmesinin istendiği kaydedilmektedir. Türbede Abdülfettah Efendi (ö. 1896) tarafından yazılmış levhalar bulunmaktadır.

Külliyesinin içerisindeki Şâbân-ı Velî Kütüphanesi, güney duvarından bitişik olduğu Şeyh Şâbân-ı Velî'nin türbesiyle birlikte 1020'de (1611) inşa edilmiştir. Günümüzde doğusuna ilâve edilen mekânla birlikte ibadet yeri olarak kullanılmaktadır. Özgün yapı, girişi batı duvarında olan kare planlı bir bina olup batı ve doğu cephelerinde birer pencere bulunmakta, aynalı tonozla örtüldüğü görülmektedir. 1810 yılında 132 cilt kitap barındıran kütüphane 1922'de yirmi dokuzu el yazması 239 kitabın yer aldığı belirtilmektedir (Mehmed Behçet, s. 102).

Külliye bünyesinde ayrıca iki dergâh evi, evlerin arasında matbah ve şadırvan bulunmaktadır. Daire planlı şadırvanın teknesi taşır. Ahşap dikmelere oturan sekizgen sundurma piramidal çatısı kiremit kaplıdır. Kitâbesine göre bu şadırvan Fatma Hanım tarafından 1900'de yaptırılmıştır. Tekkenin haziresinde önemli kişilere ait çok sayıda mezar taşı vardır. Geleneksel Kastamonu evlerinin seçkin örnekleri arasında yer alan evler ve matbah yakın dönemde restore edilmiş ve müze olarak hizmete açılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Behçet, *Kastamonu Âsâr-ı Kadime-si*, İstanbul 1341, s. 92-93, 102-152; Ahmet Gökoğlu, *Paphlagonia-Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu 1952, s. 213, 289-291, 401; İhsan Ozanoğlu, *Türk Büyüklerinden Ünlü Bilgin ve Mutasavvıf Şaban-ı Velî: Hayatı, Eserleri ve Külliyesi*, Kastamonu 1966, s. 20-34; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bânîyye Kolu: Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991, s. 101-118; Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserler*, Ankara 1995, s. 35-48; Kemal Kutgün Eyüpgiller, *Kastamonu Kent Tarihi*, İstanbul 1999, s. 107-108, 116-117, 122, 144, 175.

KEMAL KUTGÜN EYÜPGİLLER

ŞÂBÂNİYYE

(الشعبانية)

Halvetiyye tarikatının

Şâbân-ı Velî'ye

(ö. 976/1569)

nisbet edilen kolu.

Halvetiyye tarikatının dört ana kolundan (Cemâliyye, Ahmediyye, Rüşeniyye, Şemsiyye) Cemâliyye'nin bir şubesidir. II. Bayezid devrinde İstanbul'a gelip kendisine tahsis edilen Kocamustafapaşa Dergâhı'nda irşad faaliyetine başlayan Cemâl-i Halvetî tarafından kurulan Cemâliyye, Sünbüliyye ve Şâbânîyye adlı iki büyük kola ayrılmıştır. Cemâl-i Halvetî'nin halifelerinden Sünbül Sinan'a nisbet edilen Sünbüliyye, İstanbul merkezli bir tarikat olma özelliği taşıırken seyrü sülûkünü Bolu'da Cemâl-i Halvetî'nin diğer halifesi Hayreddin Tokadı'nın yanında tamamlayan Şâbân-ı Velî memleketi Kastamonu'da faaliyet göstermiş, Şâbânîyye tarikatı, XVI. yüzyılda çevre illerde yayıldıktan sonra XVII. yüzyılda İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Şâbânîyye bu yüzyıldan itibaren Anadolu ve Balkanlar'dan Suriye, Hicaz, Mısır, Kuzey Afrika ve Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır.

Şâbânîyye'nin silsilesi Şâbân-ı Velî, Hayreddin Tokadı, Cemâl-i Halvetî, Pîr Muham-

Şâbân-ı Velî
Külliyesi'nin
avlu kapısı
üzerindeki
kitâbe

med Bahâeddin Erzincânî vasıtasıyla Halvetiyye tarikatının ikinci piri Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'ye (ö. 868/1464) ulaşır. Çok sayıda halife yetiştiren Şâbân-ı Velî, bazı halifelerini irşad göreviyle çevre illere göndererek tarikatın kuruluş sürecini başlatmıştır. Nitekim kendisinden sonra sırasıyla makamına geçen Kastamonulu Osman Efendi'yi (ö. 976/1569) Tokat'a, Hayreddin Efendi'yi Amasya'ya, İskilipli Abdülbâki Efendi'yi Çorum'a, Muhyiddin Efendi'yi Şam'a yollamıştır. Halifelerinden Muharrem Efendi'nin İstanbul'da Süleymaniye Camii vâizi olduğu bilinmektedir. Gelibolulu Âli Mustafa Efendi, Şâbân-ı Velî'nin Mehmed Dâğî adlı bir dervişini irşad için Alâeddin Efendi adlı bir halifesini Gelibolu'ya gönderdiğini, Alâeddin Efendi, Mehmed Dâğî seyrü sülûkünü tamamlamadan vefat edince Şâbân-ı Velî'nin ona seyrü sülûkünü mânen tamamlattığını anlatır. Bu bilgilerden, Şâbân-ı Velî'nin sağlığında Şâbânî halifelerinin Şam, İstanbul ve Gelibolu'da faaliyet gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Şâbân-ı Velî'nin Kastamonu'daki merkez tekkede görev yapan ilk dört şeyh döneminde halifelerin faaliyet alanı Kastamonu çevresiyle sınırlı kalmıştır. Merkez tekkenin dördüncü şeyhi Muhyiddin Efendi'nin yanında seyrü sülûkünü tamamlayan ve ondan sonra yerine geçip otuz iki yıl şeyhlik makamında bulunan Ömer Fuâdî, Şâbân-ı Velî hakkında bir menâkıbnâme kaleme almış, devlet ricâliyle temas kurarak türbesinin yapımına öncülük etmiş, yetiştirdiği halifeler ve tarikata dair yazdığı eserlerle Şâbâniyye'nin müstakil bir tarikat halinde gelişmesi yolunda önemli hizmetler yapmıştır. Şâbâniyye'nin gelişip yayılması ve kurumsallaşması Karabaş Velî döneminde gerçekleşmiştir. Önce Ömer Fuâdî'nin halifesi İsmâil Kudsi Çorumî'ye, onun ölümü üzerine oğlu ve halifesi Mustafa Muslihuddin Efendi'ye intisap edip hilâfet alan Karabaş Velî'nin 1081'de (1670) İstanbul'a giderek bir Halvetî dergâhı olan Üsküdar'daki Atik Vâlide Sultan Dergâhı'nda şeyh olmasıyla birlikte Şâbâniyye İstanbul'da temsil edilmeye başlanmıştır. Limni'ye sürgüne gönderildiği 1090 (1679) yılına kadar İstanbul'da irşad faaliyetinde bulunan Karabaş Velî, Şâbâniyye'nin ikinci piri sayılır ve kendisine tarikatın Karabaşîyye kolu nisbet edilir. Karabaş Velî'nin İstanbul'a gelip tarikatı yayması ve pîr kabul edilmesinin ardından tarikatın merkezi ve "zat postu" İstanbul'a intikal etmiştir.

Mehmed Nasûhî, Ünsî Hasan, Mustafa Fânî, Kerestecizâde Mehmed Ledünnî,

Ömer Ârifî ile oğlu Mustafa Mânevî, 685 halife yetiştirdiği kaydedilen Karabaş Velî'nin İstanbul'da tarikatın yayılmasını sağlayan başlıca halifeleridir. Bunlardan, 1099 (1688) yılında Üsküdar Doğancılar'da açtığı, kendi adıyla anılan tekkede irşad faaliyetine başlayan Mehmed Nasûhî, Şâbâniyye-Karabaşîyye'nin Nasûhiyye kolunun pîridir. Nasûhî Dergâhı, Şâbâniyye'nin İstanbul'daki âsitânesi olmuş ve önemli bir tasavvuf ve kültür merkezi özelliğini tekelerin kapatıldığı tarihe kadar sürdürmüştür. Tekkenin meşihatı Nasûhî soyundan gelen Alâeddin Ali, Mehmed Fazlullah, Abdurrahman Mehmed Şemseddin, Mehmed Muhyiddin, Mehmed Kerâmeddin Efendi (ö. 1934) tarafından yürütülmüştür. Ünsî Hasan Efendi, Sirkeci'deki Aydınoğlu Tekkesi'nde 1095 (1683) yılından ölümüne kadar (1136/1723) şeyhlik görevinde bulunmuş, ölümünün ardından halifesi Mehmed Galib Efendi şeyh olmuştur. Karabaş Velî'nin diğer halifesi Mustafa Fânî Efendi (ö. 1122/1710) Maçka Tekkesi'nin kurucusudur. Bu tekke daha sonra Nasûhiyye'ye bağlanmıştır. Kerestecizâde Mehmed Ledünnî Efendi Kasımpaşa'daki Saçlı Emir Tekkesi'nde Şâbâniyye'yi temsil etmiştir. Karabaş Velî'nin oğlu Mustafa Mânevî, Kadırga'daki Sokullu Mehmed Paşa Külliyesi'nde şeyhlik yapmıştır.

Karabaş Velî'den en son hilâfet alan kişi, aslen Edirneli olup Bolevî, Mısırî, Doğanî nisbeleriyle anılan Mustafa Efendi'dir (ö. 1129/1717). Doğancılar Ocağı'na girip doğancıbaşılığa yükselen, bu görevdeyken Karabaş Velî'ye intisap eden, Şam'da kul

kethüdâsı iken bu görevden ayrılarak Mekke'ye gidip şeyhine hizmet eden, şeyhi vefat ederken Kahire'de bulunan Doğanî Mustafa Efendi'nin Suriye, Mısır ve diğer Afrika ülkelerinde tarikatın yayılmasında önemli hizmetleri olmuştur. Halifesi Abdülatîf b. Hüsâmeddin el-Halebî, Şâbâniyye-Karabaşîyye'nin Bekriyye kolunun kurucusu Kutbüddin Mustafa Kemâleddin el-Bekrî'nin mürididir. Kutbüddin el-Bekrî ve yetiştirdiği halifeler tarikatın Halep, Şam, Kudüs, Hicaz, Yemen, Mısır, Trablus, Cezayir ve Fas'ta yayılmasını sağlamıştır. Kutbüddin el-Bekrî'nin müntesiplerinin 100.000'i aştığı kaydedilmektedir. Paul Andre, Trimmingham, B. G. Martin gibi Batılı araştırmacılar Kutbüddin el-Bekrî'nin Mısır'da Halvetiyye'yi yeniden canlandırdığını söylemiştir. Bekriyye tarikatı şeyhinin Mısır'da 1976 yılına kadar kanun gereği Meşâyihu't-turuki's-sûfiyye'nin reisi olması tarikatın Mısır'daki etkinliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Şâbâniyye-Bekriyye, Kutbüddin Mustafa el-Bekrî'den sonra Hifniyye (kurucusu: Muhammed b. Sâlim el-Hifnî, ö. 1181/1767), Semmâniyye (kurucusu: Muhammed b. Abdülkerîm es-Semmân, ö. 1189/1776) ve Kemâliyye (kurucusu: Ebû'l-Fütûh Muhammed b. Mustafa el-Bekrî, ö. 1199/1784) adlı üç kola ayrılmıştır. Hifniyye'den Derdîriyye (kurucusu: Ahmed b. Muhammed ed-Derdîrî), Ticâniyye (kurucusu: Seyyid Ahmed et-Ticânî), Rahmâniyye (kurucusu: Muhammed b. Abdurrahman el-Gaşûlî), Ezheriyye (kurucusu: Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman ez-Zevâvî el-Ezherî) kolları meydana gelmiştir. Semmâniyye'den Tayyibiyye (kurucusu: Ahmed et-Tayyib b. Beşîr) ve Feyziyye (kurucusu: Seyyid Feyzüddin Hüseyin el-Mısırî) kolları, Derdîriyye'den Sâviyye (kurucusu: Ahmed b. Muhammed es-Sâvî), Sibâiyye (kurucusu: Sâlih es-Sibâî) ve Vefâiyye (kurucusu: Nûreddin Ali b. Abdülber el-Vefâî) kolları doğmuştur. Harîrizâde, Şâbâniyye-Karabaşîyye'nin Nasûhiyye ve Bekriyye adlı iki ana kolunun yanı sıra Karabaş Velî'nin halifelerinden Ömer Ârifî el-İstanbulî'ye Ârifîyye, bir diğer halifesi şeyh Hüseyin Kastamonî'ye Hüseyiniyye şubelerini nisbet eder. Halvetî şubelerinden Sinâniyye'den de hilâfeti olduğu için Şehremini'deki Sinânî dergâhında şeyhlik yapan, XVII. yüzyılın tanınmış Şâbânî şeyhlerinden şair ve bestekâr Mustafa Zekâi Efendi'nin silsilesi bu iki kola ulaşmaktadır.

Şâbâniyye'yi XVIII. yüzyılda İstanbul, Anadolu ve Balkanlar'da temsil eden Nasûhiyye

Şâbân-ı Velî dergâhı evi

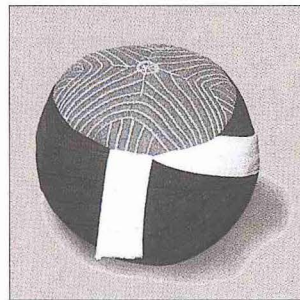
ye kolundan, bu yüzyılın sonlarına doğru doğduğu Kastamonu civarında Çerkeş'te Çerkeşi Mustafa Efendi'ye nisbet edilen bir kol zühur etmiş, bu kol XIX ve XX. yüzyıllar boyunca etkili olmuştur. Şâbânîyye mensuplarınca pîr-i sâni kabul edilen Çerkeşi Mustafa Efendi'nin tarikat silsilesi Zoralı Şeyh Mehmed Efendi, Mudurnulu Abdullâh Rüşdü vasıtasıyla Nasûhiyye'nin pîri Mehmed Nasûhî'ye ulaşır. On bir veya on üç halife yetiştirdiği kaydedilen Çerkeşi Mustafa Efendi'nin Beypazarlı Ali Efendi ve Semerci Şeyh diye tanınan İbrâhim Efendi adlı iki halifesi İstanbul'a gidip irşad faaliyetinde bulunmuş, Beypazarlı Ali Efendi, Fındıkzade'deki Beşikçizâde Dergâhı'nda, Semerci Şeyh İbrâhim Efendi, Sokullu Mehmed Paşa Dergâhı'nda şeyhlik yapmıştır. Çerkeşiyye, Mustafa Çerkeşi Efendi'nin halifelerinden Geredeli Halil Efendi'ye nisbet edilen Halîliyye, Beypazarlı Ali Efendi'den hilâfet alan Kuşadalı İbrâhim Efendi'ye nisbet edilen İbrâhimiyye (Kuşadaviyye) adlı iki kola ayrılmış, Halîliyye daha çok Anadolu'da, İbrâhimiyye İstanbul'da faaliyet göstermiştir. Bununla birlikte Halil Efendi'nin Ömer Fuâdî, Mustafa Hulûsî gibi bazı halifeleri İstanbul'a gidip irşad faaliyetinde bulunmuş, Ömer Fuâdî, Sofular'daki Ekmel Dergâhı'nda, Mustafa Hulûsî, Sokullu Mehmed Paşa Dergâhı'nda şeyhlik yapmıştır. Geredeli Hacı Halil Efendi'nin silsilesi Kütahyalı Sâlih, Söğütlü Hacı Osman, Çaltılı İsmâil Hakkı, Eskişehirli Sâdık, Uşaklı Yamalîzâde Hacı Ali Rızâ ve Yakup Baba lakaplı Uşaklı Mustafa (Özyürek, ö. 1973) efendiler vasıtasıyla devam etmiştir. Çerkeşi Mustafa Efendi'nin halifelerinden Ankaralı Tiritzâde Hüseyin Efendi ile devam eden silsilesi de günümüze ulaşmıştır. Kuşadalı İbrâhim Efendi teke, taç, hırka, hilâfet gibi geleneksel tasavvufi uygulamaları reddeden görüşleriyle tasavvuf tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Müridlerine hilâfet vermeyip "sırr-ı hilâfet" kimde tecelli ederse ona tâbi olmalarını tavsiye eden Kuşadalı'nın ardından silsilesi Mehmed Tevfik Bosnevî, Fâtih türbedarı Ahmed Amiş, Kayserili Mehmed Tevfik, Maraşlı Ahmed Tâhir, Mucurlu Mustafa Efendi ile (Özeren, ö. 1982) son döneme kadar gelmiştir. Babanzâde Ahmed Naim, Abdülâziz Mecdî Tolun, Mehmed Ali Yitik, Osman Nuri Ergin, Ahmet Avni Konuk, Süheyl Ünver ve Fethi Gemuhluoğlu bu silsileden feyiz almış önemli şahsiyetlerdir. Üsküdar Nalçacı Dergâhı şeyhi Mustafa Enverî, Kâşgar emîrinin kardeşi Yâkub Han, Hacı Kâmil Efendi ve Seyyid

Mahmud Celâleddin Efendi'yi Mehmed Tevfik Bosnevî'nin diğer mensupları arasında zikretmek gerekir. Bunlardan *Fuşûş* şarihi Yâkub Han, Şâbânîyye'yi Hindistan'da yaymak için çalışmıştır.

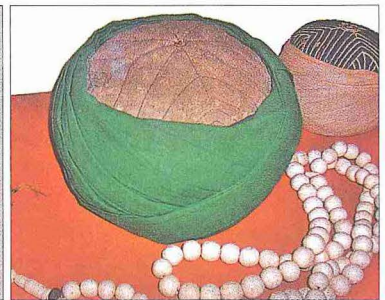
Şâbânîyye tarikatına intisap etmek isteyen talibi mürşid ya doğrudan kabul eder veya önce istihâre yapmasını ister. Biatın ardından mürid günlük virdine ve halvette tevhide devam eder. Şâbânîyye'nin günlük virdinde istiğfar, salavat ve kelime-i tevhid zikri esas alınmıştır. Mürid ayrıca zikre sayısız olarak devam eder. Bu uygulamalarda dikkat edilmesi gereken en önemli husus râbîttir. Râbîta ve devamlı zikir sâlikin vecde ermesini, vâkalarının ve hallerinin değişip mânevî makamları aşmasını sağlar. Sâlik müşahede (rûyet) makamına ulaşınca kadar zikirle meşgul olur. Bu makama ulaştığında dil zikri gönül zikrine dönüşür. Şâbânîyye'de sâlikin sülûkünün amacı vahdet-i vücûda ulaşmaktır. Bunun için mürid aşk, cezbe ve melâmet yoluyla Hakk'ın birliğini (tevhid) idrak etmeye çalışır. Bu idrak tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât, tevhîd-i zât denilen üç makamı, yedi nefis merhalesini (emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziyye, marziyye, kâmile) ve yedi esmâyı (lâilâhe illallah, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kakhâr) seyrederek gerçekleşir. Sülûk sırasında yaşanan tevhid makamları İslâm, iman ve ihsan makamlarıyla da açıklanır. Buna göre derviş seyrü sülûkün ilk mertebesinde İslâm, ruhanî hükümlerinin hâkim olduğu seyrü sülûkün ortasında iman, hakkaniyyetin belirtirleri zuhûr ettiği son mertebede ihsan makamındadır. Bu üç makamın her birinde sâlikin geçmesi gereken ikişer mertebe vardır. Sadr ve kalp mertebelerini içeren İslâm makamında sâlik kelime-i tevhid ve ism-i celâlin (Allah) dairesindedir. Bu makamda tevhîd-i ef'âl gerçekleşir. İman makamının ilk mertebesi olan ruh mertebesinde hû ismi, ikincisi olan sır mertebesinde Hak ismi dairesindedir. Bu makamda tevhîd-i sıfât gerçekleşir. İhsan makamının ilk mertebesi sırr-ı hâfî, ikincisi sırr-ı

ahfâ mertebesi olup sâlik hay ve kayyûm ismi dairesindedir. Bu makamda tevhîd-i zât gerçekleşir. Sâlikin ulaşacağı yedinci makam "makâm-ı hafâ-yı mutlak"tır. Bu makamdaki sâlik kahhar ismi dairesinde olup vuslata ermiş, fenâfillâh olmuştur. Mânevî yolculuğun sonu olan bu makama vahdet veya mutlak hafâ mertebesi de denilir. Sâlik bu yedi mertebeyi aşır sâfiye makamına gelmedikçe nefsinin bilip kâmil olamaz. Bu makamları yaşarken gönül âleminde hazerât-ı hamse kendisine keşfolunur, bütün kayıtlardan kurtulup Hakk'ı müşahede eder. Bundan sonra seyir yine devam eder ve sülûk-i sâni denen bu yolculuğa nihayet yoktur. Şâbânîyye tarikatında halvet üç, beş veya yedi gündür. Derviş halvete tarikat âdâbı üzere şeyh koyup çıkarabilir. Dervişin kendi kendine halvette girmesi yararsızdır ve kendisine perde olur. Erbaîn sadece şeyhler içindir. Şeyh olanlar halvete ve erbaîne pîrlerinin ruhanîyetinden yardım istemek için girerler.

Şâbânîyye tarikatında cehrî zikir esas olmakla birlikte kısmen hafî zikir de uygulanmaktadır. Zikir esnasında ilâhiler eşliğinde ney, kudüm, def gibi mûsiki aletleri kullanılabilir. Toplu zikirler kuûdî olarak başlar, kıyâmî ve cehrî olarak devam eder. "Darb-ı esmâ" denilen kuûdî zikir özel bir ritim ve hareket içinde icra edilir. Şeyhin ellerini yere vurmasıyla kuûdî zikirden kıyâmî zikre kalkılır. Kıyâmî zikir "ayak esmâsı" ve dönerek yapıldığı için "devran" diye de adlandırılmaktadır. Bu sebeple Halvetî Şâbânîler'e "Devrânîler" adı da verilmektedir. Nitekim toplu zikir sırasında okunan bazı ilâhilerde, "Halvetîler derler bize / Devranîler derler bize" şeklindeki nakaratlar tarikatın devrânî oluşundandır. Şâbânîyye'de toplu zikir genellikle perşembeyi cumaya ve pazarı pazartesiye bağlayan gecelerde yapılır. Bunun dışında kandillerde ve bilhassa muharrem ayında aşure gecesinde meclis ihya edilir. Bu arada ilâhiler ve Kerbelâ mersiyeleri okunur. Ömer Fuâdî'nin, "Şah Hüseyin'in firkatine ağlayan gelsin bize / Âh ü vâh edip demâdem

Şâbânîyye'de
mürşid
tâc-ı şerîf
ile velâyet tacı

ağlayan gelsin bize” matlayla başlayan muharremiyesinin bu ihya merasiminde özel bir yeri vardır. Toplu zikrin uygulanması kısaca şöyledir: Dervişler önce halka olarak iki diz üzerine oturlar. Şeyh efendi, eûzü besmele ve Fâtiha sûresinden sonra “innallâhe ve melâiketehû yusallûne ale'n-nebiyy yâ eyyühellezîne âmenû sallû aleyhi ve sellimû teslîmâ” âyetini okur ve salât-ı ümmiyye denilen, “Allâhümme salli alâ seyyidînâ Muhammedin abdike ve nebiyyike ve habîbike ve resûlike'n-nebiyyi'l-ümmiyyi ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim” şeklindeki salâtü selâm ile devam eder. Salât-ı ümmiyye yedi veya Nasûhî Efendi'nin uygulamasında görüldüğü gibi on bir defa okunur. Ardından şeyh yüksek sesle “fa'lem ennehû lâ ilâhe illallah” diyerek (Muhammed 47/19) kelime-i tevhid zikrini başlatır. Kelime-i tevhid üç defa gayet ağır eda ile okunur. Daha sonra yüksek sesle Allah ismi âdeta sayha halinde tekrarlanır, ardından eskisinden biraz daha sūratlı olarak dört defa kelime-i tevhid, daha sonra 300 defa hızlı bir şekilde yine kelime-i tevhid okunur. Ardından şeyh efendi “illallah” der, bunun üzerine sūkūnet hâsıl olur. Halkanın baş tarafında ve şeyh efendinin solunda oturan zâkir cumhur veya durak denilen bir ilâhi okur. İlâhi veya durak bitince şeyh efendi “Allah hû” diye “hû” ismine başlar ve altı defa hep beraber bu isim zikredilir, yedinci hû daha hızlı ve yüksek sesle söylenir. Bundan sonra “hizb-i esmâ”ya başlanır. Hizb-i esmâ, halakada bulunanların esmâ-yı seb'adaki de-receleri ayrı olduğundan âhengin korunması için herkesin kendi esmasını kalben çekerken “hû” ismini sesli olarak okumaları suretiyle oluşturulan âhenktir. Bu sırada duyulan tek ses hançerenden çıkan hû zikridir. Yine bu esnada zâkirler ilâhi, na't-ı şerif ve kasideler okur. Hizb-i esmâyı takiben bir aşr-ı şerif tilâvet edilir ve kısa bir duadan sonra şeyh efendi, “es-Salâtü ve's-selâmü aleyke yâ Resûlallah es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ habîballah es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ seyyide'l-evvelîne ve'l-âhirîn ve selâmün ale'l-mürselîn ve'l-hamdü li'llâhi rabbi'l-âlemîn” der ve Fâtiha çeker. Devran yapılacaksa kelime-i tevhid çekildikten ve cumhur ilâhisi okunduktan sonra, “hû” ism-i şerifi çekilerek devrana başlanır. Halakadakiler sağdan sola zâkirler tarafından okunan ilâhilerin âhengine uyarak devrana devam ederler. Devran sırasında sol kol soldaki kişinin omuzuna atılır, sağ kol da sağdaki kişinin beli hizasına temas ederek halaka sıkıştırılır. Devran halinde hizb-i esmâya devam edilir.

Devran şeyhin işaretleriyle “illallah” denilerek durulur ve tekrar iki diz üstüne oturulur. Bir aşr-ı şerif, kısa bir dua ve salâtü selâmdan sonra salavat çekilir. Şeyh efendi tarafından “tekkabellallah hû” denilerek âyin tamamlanır.

Halveti-Şâbânî mürşid ve halifeleri bilhassa özel günlerde siyah renkli taç ve hırka giyerler. Şâbânîyye mensuplarının giydiği üç çeşit hırka vardır. Takvâ hırkası ve irfan hırkası sâlike, iradet hırkası mürşid-i kâmile aittir. Takvâ hırkası sâlike tecellî-i ef'âl, irfan hırkası tecellî-i sıfât, iradet veya hakikat hırkası tecellî-i zâtî makamına ulaştığında giydirilir. Hilâfet ve irşad sahiplerinin giydiği bu hırkanın rengi siyahlıdır. Şâbânîyye'de dört çeşit taç vardır. Yol tacının sarı ve tepesi yeşil olup risâlesi bunlara göre daha açık yeşildir. Üçüncü esmâya (hû) gelen sâlike giydirilir. Velâyet tacının sarı yeşil veya beyaz, tepesi beyazdır. Dördüncü esmâya (Hak) gelen sâlike giydirilir. Hilâfet (irşad) tacının tepesi ve sarı yeşil, risâlesi siyahtır. Esmâ-i seb'ayı tamamlamış olan müntehi sâlikeye giydirilir. Mürşid tacının tepesi beyaz, sarı yeşil, risâlesi beyazdır. Ortasında bir düğme vardır. Velâyete ve irşad sırrına ulaşan mürşidlere mahsus olup insan-ı kâmilî remzeder (Şâbânî taçları ve bunların özellikleri için bk. Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, s. 100-106). Şâbânîyye tarikatında mürşid postu beyaz veya siyah olduğu gibi mor renge boyanabilir. Mor renk bütün renklerin karışımı olup zâhir ve bâtın bütün varlıkların toplam rengidir.

Şâbânîyye'de vakit namazlarında okunan virdler dışında her sâlikin uygulaması gereken günlük vird 100 “estağfirullah”, 100 salavat ve 300 kelime-i tevhiden ibarettir. Bunun yanında sâlik yedi esmadan hangisine yükseldiyse bu ismi önceki esmalarına ilâve ederek ders yapar. Yahyâyı Şîrvânî tarafından tanzim edilen vird-i settâr diğer bütün Halveti kollarında olduğu gibi sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar okunur. Şâbânî mürşidleri virdle ilgili ana erkânı korumakla birlikte gördükleri lüzum üzerine sâliklerine ilâve bazı virdler de verebilirler. Ancak bunlar umumileşmemiş ve geçici olarak verilmiş olup bir müddet sonra bırakılır. Kutbuddin Mustafa el-Bekrî'nin vird-i settârın önünde okuttuğu vird-i seher buna örnek teşkil eder.

Yahyâ-yı Şîrvânî'den beri uygulanagelen Halvetiyye âdâbi bazı ilâvelerle Şâbân-ı Velî'ye intikal etmiştir (Ömer Fuâdî, s. 32-33, 49). Ömer Fuâdî, Şâbân-ı Velî'nin, “Gerçek

tâlip iseniz bu tarikatnâme ile amelde ve vird-i şerifte ve halvetlerde ikdam ve mücahede edip bir nokta kadar amel etmesiz ziyade ve bir nokta kadar eksik amel etmesiz. Zira tarikimizde okunan vird ve sürülen erkân sultân-ı evliyâ Seyyid Yahyâ hazretlerinin huzûr-ı şeriflerinde okunan vird ve sürülen erkândır ve onun huzurunda olan levh-i mahfûza yazılandır” dediğini söyler (a.g.e., s. 49). Şâbân-ı Velî'nin yazdığını tarikatnâme (mi'yâr) Arapça olup Ömer Fuâdî tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Tercüme-i Mi'yâr-ı Tarikat, Millî Ktp., nr. A-951, vr. 140^b-144^b). Karabaş Velî Mi'yâr-ı Tarikat'ı sohbetlerinde şerhetmiş ve bu şerh Arapça olarak kaydedilmiştir. Karabaş Velî'nin arzusuyla halifelerinden Şeyh Nûreddin Efendi tarafından genişletilerek Türkçe'ye tercüme edilen eser iki defa yayımlanmıştır (Karabaş Velî, Mi'yâr-ı Tarikat, nr. Mustafa Tatcı – Cemal Kurnaz, Ankara 2001; Kara, Karabaş-ı Velî, s. 627-674). Şâbânîyye'nin âdâb ve erkânı, seyrü sülûk usulü bu eserin yanı sıra Karabaş Velî'nin Tarikatnâme (a.g.e., s. 703-745), Ünsî Hasan'ın Kelâm-ı Azîz (haz. M. Tatcı – C. Kurnaz, Tasavvufî İncelemler, İstanbul 2001), Kutbuddin el-Bekrî'nin Hedîyyetü'l-ahbâb (Harîrîzâde, Tîbyân, II, içinde, I, vr. 360^a-373^b) ve diğer eserlerinde, Safıranbolulu Mehmed Emin'in Mir'âtü'l-âşîkîn'inde (haz. M. Tatcı – M. Yıldız, Ankara 2003) geniş biçimde anlatılmıştır. Yukarıda anlatılan âdâb ve erkânın Kuşadalı kolu dışındaki diğer Şâbânîyye kolları için geçerli olduğu unutulmamalıdır. Kuşadalı koldan Ahmed Amiş Efendi yoluna mensup olanlar ise vird olarak Rahmân sûresinin tamamını, Bakara, Tevbe, Enbiyâ, Nûr, Şûrâ, Vâkıa ve Haşr sûrelerinin bazı âyetlerini, İhlâs ve Fâtiha sûrelerini okurlar.

Şâbânîyye meşâyih mensupları ve muhipleri arasında çok sayıda âlim, ârif, divan sahibi şair ve mûsikîşinas yetişmiştir. Karabaş Velî, Kutbuddin Mustafa el-Bekrî ve halifeleri, Mehmed Nasûhî, Çerkeşi Mustafa Efendi ve Kuşadalı İbrâhim Efendi aynı zamanda ilmî kişilikleriyle tanınmıştır. Şeyhülislâm Ârif Hikmet ve Mehmed Sâdeddin Efendi, Hacı Mehmed Zihni, Abdüllatif Harpûtî ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır birer Şâbânî dervişidir. Karabaş Velî'nin oğlu Mustafa Mânîvî, Hasan Ünsî, İbrâhim Has, Mustafa İbretî, Mehmed Nasûhî, Üsküdarlı Mustafa Zekâî, Geredeli Halil Efendi'nin oğlu Mustafa Rûmî, Kuşadalı'nın mensuplarından Mustafa Aczî, Mehmed Aydı Baba, Abdülaziz Mecdi Tolun divan sahibi şairler olarak dik-

kat çekmektedir. Diğer tarikatlar gibi Şâbânîyye tarikatında mûsikîye önem verilmiş, tarikat mensupları arasında büyük mûsikîşinas ve bestekârlar yetişmiştir. Mehmed Nasûhî'nin dervişlerinden İbrâhim Ağa ile Mudurnulu Şeyh Mehmed Tulûî Efendi, Mustafa Zekâî Efendi bestekârlık, Mustafa Enverî'nin müridlerinden Hacı Nazif Bey bestekârlık ve zâkirlikleriyle ön plana çıkar. Nasûhî'nin torunlarından Şeyh Mesud Efendi ve kardeşi Şeyh Said Efendi (Özok), Mustafa Enverî'nin torunu ve Nalçacı Dergâhı'nın son şeyhi İhsan Efendi (İyisan), mûsikî nazariyatına dair çalışmalarlarıyla tanınan Abdülkadir Töre, Hacı Ârif Bey'in oğlu Zeki Ârif Ataergin, Mihrimah Sultan Camii imamı Nâfız (Uncu) Efendi (ö. 1958) önemli mûsikîşinaslardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şa'bânîyye Silsilenâmesi, Millet Ktp., Ali Emîrî-Tarih, nr. 682/1; Ömer Fuâdî, *Menâkıb-ı Şeyh Şa'bân-ı Velî*, Kastamonu 1294, tür.yer.; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 360^a-373^b; II, vr. 192^a-209^b; III, vr. 58^a-71^a; Yahyâ b. Sâlih el-İslâmbolî, *Tarikat Kıya-fetleri* (haz. M. Serhan Tayşî – Mustafa Aşkar), İstanbul 2006, s. 85, 100-106; Mehmed Şükrü, *Silsilenâme-i Süfiyye*, Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 1098; *Tomar-Halvetiyye*, s. 62-88; Safranbolulu Mehmed Emin Halvetî, *Mir'âtü'l-Âşıkîn ve Mizânü'l-Âşıkîn: Âşıklara Ayna ve Terazî* (haz. Mustafa Tatcı – Musa Yıldız), Ankara 2003; Senâîzâde Hasan Efendi, *Dîvân-ı Senâî ve Silsilenâme-i Tarikat-i Halvetiyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî-Manzum, nr. A/77; Hasan Ünsî, *Kelâm-ı Aziz: Tasavvufî İncelikler* (haz. Mustafa Tatcı – Cemâl Kurnaz), Ankara 2001; a.mlf., *Divân-ı İlâhiyât* (haz. Mustafa Tatcı), İstanbul 2004; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, III, 512-535; IV, 13-243; Mustafa Rûmî, *Divân* (haz. Mustafa Tatcı – Abdülkerim Abdulkadiroğlu), Ankara 1998; Osman Nuri Ergin, *Balkesirli Abdülaziz Mecdî Tolun*, İstanbul 1942, tür.yer.; F. de Jong, *Turuq and Turuq-Linked*, Leiden 1978, s. 22, 120, 128; a.mlf., “Mustafa Kemal al-Din al-Bakrî (1688-1749), Revival and Reform of the Khalwatiyya Tradition?”, *Eighteenth-Century Renewal and Reform in Islam* (ed. N. Levtzion – J. O. Voll), New York 1987, s. 119-120; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşî), tür.yer.; H. J. Kissling, “Sa'bân Velî und die Sa'bânîje”, *Dissertationes Orientales et Balcanicae Collectae I: Das Derwischtum*, München 1986, s. 99-122; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Halvetîlik'in Şa'bânîyye Kolu: Şeyh Şa'bân-ı Velî ve Külliyesi*, Ankara 1991; a.mlf., “İki Vesika”, *AÜİFD*, XXVIII (1986), s. 338-348; N. Clay, *Mystiques, état et société: Les halvetis dans l'aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours*, Leiden 1994, s. 176-177, 260-262; a.mlf., “Şa'bânîyya”, *El²* (İng.), IX, 155-156; Muhammed İhsan Oğuz, *Hiz. Şa'bân-ı Velî ve Mustafa Çerkeşi*, İstanbul 1995; Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, İstanbul 2000, s. 79-88; a.mlf., “Osmanlılar'da Devlet Ricâli-Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âlî'nin Şeyh Mehmed-i Dâğî ile Alâkalı Menâkıbı”, *İslâm Araştırmaları Der-*

gisi, sy. 1, İstanbul 1997, s. 107-113; Mustafa Tatcı – Cemâl Kurnaz, *Tasavvufî Gelenekte Mi-yârlar ve Karabaş-ı Velî'nin Mi-yârı*, Ankara 2001; Mustafa Tatcı, *Üsküdarlı Muhammed Nasûhî ve Divânçe-i İlâhiyât*, İstanbul 2004; a.mlf., “Üsküdarlı Ahmed Kerâmeddin Efendi”, *Üsküdar Sempozyumu IV: 3-5 Kasım 2006: Bildiriler* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2007, II, 607 vd.; Mehmet Dumlu, *Batmayan Güneş, Devam Eden Gölge* (haz. Ayşen Nur Sır), İstanbul 2001, s. 228-240; İbrahim Hâs, *Menâkıbnâme-i Hasan Âînsî* (haz. Mustafa Tatcı), Ankara 2002; a.mlf., *Kelâm-ı Aziz: Tasavvufî Konuşmalar* (haz. Mustafa Tatcı), İstanbul 2005; a.mlf., *Şa'bânîyye Silsilesi*, İstanbul 2006; Kerim Kara, *Karabaş-ı Velî*, İstanbul 2003, tür.yer.; a.mlf., “Karabaş Velî”, *DİA*, XXIV, 369-371; Ramazan Muslu, *Mustafa Kerâmeddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005, s. 62-88, 214-228; J. J. Curry, *Transforming Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire: The Case of the Shabaniyye Order in Kastamonu and Beyond* (doktora tezi, 2005), Ohio State University; Nihat Hayri Azamat, “Kuşadalı İbrahim Halvetî”, *Osm.Ar.*, IV (1984), s. 330-334; a.mlf., “Çerkeşi Mustafa Efendi”, *DİA*, VIII, 272-275; a.mlf., “Kuşadalı İbrahim Efendi”, a.e., XXVI, 468-470; Ekrem Işın, “Şa'bânîlik”, *DBİst.A*, VII, 121-123; Ömer Tuğrul İnançer, “Şa'bânîlik (Zikir Usûlü ve Mûsikî)”, a.e., VII, 123-124; Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, 393-395.

MUSTAFA TATCI

ŞABANOVIĆ, Hâzım (1916-1971)

Bosna-Hersekli ilim adamı.

Visoko'ya bağlı Poriyeçani köyünde doğdu. Köyünde başladığı tahsil hayatını ilkokulun ardından gittiği Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nde ve Yüksek İslâm Şeriat İlâhiyat Okulu'nda tamamladı (1940). Bir süre yurt müdürlüğü ve 1948 yılına kadar sırasıyla mahkeme, müze ve arşiv stajyerliği yaptıktan, bu arada liselerde iki yıl ve Arapça dersleri verdikten sonra iki yıl Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi ve Hukuk Fakültesi arşivlerinin Osmanlı belgeleri bölümlerinde çalıştı. 1950'de yeni kurulan Saraybosna Şarkiyat Enstitüsü Doğu Filolojisi Bölümü başkanlığına, 1952'de enstitünün ilmî müşavirliğine ve aynı zamanda yayımladığı *Prilozi za Orijentalnu Filologiju* (POF) adlı derginin redaksiyon heyeti üyeliğiyle teknik redaktörlüğüne getirildi. 1953-1957 yılları arasında Belgrad Üniversitesi'nde Türkçe ve Osmanlı diplomasisi okuttu; 1956'da aynı yerde Bosna paşalığının kuruluşu ve idarî taksimatı konusunda doktora yaptı. 1958'de Saraybosna'ya dönüp Şarkiyat Enstitüsü'nde filoloji ve ardından tarih bölümlerinin başkanlığını yürüttü. 1958'den itibaren *Prilozi* dergisinin redaksiyon heyeti baş-

kanlığını yaptı; aynı dönemde *Monumenta Turcica* dergisinin redaksiyon heyeti üyeliğinde bulundu. İlmî çalışmalarından ötürü 1968'de Saraybosna 6 Nisan ödülüne lâyık görülen Şabanoviç, 1969'da geçirdiği kalp krizinden sonra ilmî araştırma için gittiği İstanbul'da 22 Mart 1971 tarihinde vefat etti ve cenazesi Bosna'ya götürülerek Poriyeçani köyünde defnedildi. Sırpça, Arapça, Farsça ve Türkçe bilen Hâzım Şabanoviç, Osmanlı dönemi Balkan tarihiyle ilgilenmiş ve o dönemin sonradan Yugoslavya denilen bölgesine ait Osmanlı tahrir defterlerini ve diğer belgeleri araştırıp tercüme ederek çeşitli eserler kaleme almıştır.

Eserleri. 1. Gramatika Turskog Jezika s Vježbanicom, Čitankom i Rječnikom (Sarajevo 1944). Alistirmalar, okuma kitabı ve bir sözlükten oluşan bu Türkçe gramer uzun süre liselerde ve zaman zaman üniversitelerde ders kitabı olarak okutulmuştur. **2. Evlija Čelebija, Putopis, Odlomci o Jugoslovenskim Zemljama** (I-II, Sarajevo 1954, 1957). Evliya Çelebi'nin *Se-yâhatnâme*'sinde bulunan Yugoslavya bölgesine ait kısımların Boşnakça'ya yapılmış açıklamalı çevirisidir. **3. Turski Izvori o Srpskoj Revoluciji 1804. Knjiga I. Spisi Carske Kancelarije 1789-1804** (Beograd 1956). 1804 Sırp ayaklanması hakkında derlenmiş Türk belgelerinin Sırpça tercümesidir. **4. Bosanski Pašaluk-Postanak i Upravna Podjela** (Sarajevo 1959). Müellifin doktora tezi olan ve iki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde Bosna paşalığının kuruluşu, ikinci bölümde idare sistemi ve idarî taksimatı anlatılmaktadır. **5. Krajište Isa Bega Ishakovića. Zbirni Katastarski Popis iz 1455. Godine / Hicrî 859 Tarihli Sûret-i Defter-i Mücmel Vilâyet-i Yeleç ve İzveçan ve Hodidide ve Senica ve Ras ve Üsküb ve Kalkandelen ma'a Tevabiihâ** (Sarajevo 1964). Bir giriş, Türkçe metinler ve bunların Boşnakça tercümelerinden meydana gelen eserde 1455 yılına ait defter-i mücmelle göre İshakbeyoğlu İsâ Bey idaresindeki topraklar konu edilmektedir. **6. Turski Izvori za Istoriju Beograda** (Beograd 1964). Belgrad ve çevresine ait kadastro defterlerinin açıklamalı Boşnakça çevirisidir. **7. Književnost Muslimana BiH na Orijentalnim Jezicima** (nşr. Ahmed S. Aličić, Sarajevo 1973). Bosna-Hersek'te Osmanlı döneminde yaşamış 239 ünlü kişinin biyografisini içermektedir. Şabanoviç'in çeşitli dergilerde çıkan ve biri Türkçe'ye çevrilmiş olan (çev. İsmail Eren, “Dub-